

ЗА СЪВРЕМЕННАТА ХУМАНИТАРИСТИКА

проф. дфн Калина Лукова
Бургаски свободен университет

ON THE CONTEMPORARY HUMANITARISTICS

Prof. D. Sc. Kalina Lukova
Burgas Free University

РЕЗЮМЕ: Статията изследва съвременни проблеми на хуманитаристиката, свързани с новите културни парадигми: електронната книга и четенето, печатният текст и хипертекстът в технологичното мултимедийно пространство, читателят като перформанс, дигиталното писане, библиотеката и интернет, медийната глобализация, новата „нова журналистика“. Идентифицират се традиционни емблеми на хуманитаристиката чрез модернистичните им трансформации.

Ключови думи: *хуманитаристика, електронна книга, медийна глобализация, нова „нова журналистика“*

ABSTRACT: The article researches the contemporary problems of the humanitaristics related to the new cultural paradigms: the electronic book and the reading, the printed text and the hypertext in the technological multimedia space, the reader as a performer, the digital writing, the library and Internet, the media globalization, the new “new journalism”. The traditional emblems of humanitaristics are identified through their modernistic transformations.

Key words: *humanitaristics, electronic book, media globalization, new “new journalism”*

Съвременната хуманитаристика губи епистемологичната си стабилност, а хуманитаристичният дискурс се превръща в динамична, противоречива територия. Рефлексивното ѝ обглеждане по принцип е обречено на фрагментарност и мозаечност, но в случая изследователският ни интерес е насочен към постмодернистичните трансформации на класическите хуманитаристични емблеми: в мултимедийното общество: книгата, текста, читателя, библиотеката, печата (медииите), във функциите им на алегии на модерността.

Хуманитарната мисъл от края на XX и началото на XXI век е конфрнтирана от присъствието на конкурентни културни парадигми, които насочват към съпоставка. Това съвременно културно състояние се проблематизира от Клео Протохристова като „постгутенбергово“. Тя го идентифицира в постмодернистичния контекст на книгата и четенето, на парадоксалната интерактивност на културните ценности: „Напрежението между книгата и компактдиска, между библиотеката и Интернет се осъществява в едновременното противопоставяне и взаимодействие между цяла редица изоморфни двойки: образованост и осведоменост, систематична памет и интелектуална пъргавина, дисциплина и импровизация, логика и игра, задълбоченост и

повърхностност, систематичност и фрагментарност, целеположеност и самодостатъчност... наратива и речника, посланието и информационния шум.” (Протохристова, 2003:333).

Изведените опозиции са подходящ код за четене в съвременното хуманитарно пространство. Доминиращи са алтернативните двойки: печатна книга-електронна книга; печатан текст-хипертекст; традиционен читател-пърформър; библиотека-Интернет; слово-визия, мотивирани от господството на модерните мултимедийни технологии.

Фундаменталните промени в четенето се илюстрират чрез смисловите и функционалните трансформации на енциклопедията в електронния хипертекст. Енциклопедията е класическата просвещенска емблема на хуманитарното знание. В значението си „вътре в кръга” на знанието тя предполага кръг, общност на света, на която съответства общност на знанието. Като парадигматичен образ на хуманитаристиката „Енциклопедията” е създадена в периода 1750-1774 под редакцията на Дидро и представлява изключително постижение на интелектуалната мисъл.

Френската енциклопедия излиза в 35 тома и достига значителния за времето тираж от 4250 екземпляра. Енциклопедизмът символизира модерността на Просвещението в способността за авторефлексия, изразена в крилатата фраза на Кант: „Дръзвай да знаеш”. Позовавайки се на статията на Кант „Що е Просвещение” (1784), Мишел Фуко в двете си лекции „Що е критика” (1978) и „Що е Просвещение” (1983) прави аналогия между Просвещението и постмодернизма. В тази връзка и С. Хаджикосев отбелязва: „Енциклопедията е била онова, което в днешната постмодерна епоха е глобалната мрежа Интернет – символ на безграничните човешки възможности да разширява сферата на познанието и да го довежда по най-краткия начин до всеки грамотен и любознателен човек. (Хаджикосев, 2003:249)

Интересни връзки във времето между хипертекста като електронна технология за съхраняване и свързка на информация, и класическата енциклопедия, извежда Мария Бабу. Нейното изследване „Промените, причинени от дигиталните технологии, в литературната институция” е положено в съвременния хуманитарен контекст на традиционната и електронна текстовост, свързан с понятието отворена творба на У. Еко. „Преживяването на пределите” в практиките на дигиталното писане, т.е. хибридизирането на различни семиотични системи (текст, образ, звук), с основен епистемологичен модул в съвременната хуманитаристика.

Според М. Бабу хипертекстът обслужва актуалната нужда от автоматично търсене и обмен на информация, която е аналогична на специфичната конфигурация на печатната книга – енциклопедията. Хипертекстуалният механизъм има енциклопедична същност, защото установява връзки (текстови нишки), но е скоростен и осигурява едновременен достъп до информация. Енциклопедичната насоченост на повествователната машина се проявява в самото пренареждане на книгата (текста), но надхвърляйки нейната репродуктивна функция: „повествованията на новите интерактивни медии пренасят читателя вътре в действието, като го трансформират в пърформър (по названието на Флейшман). Но този пърформър ще трябва да се ин-

тегрира в един вече повествователен сюжет, т.е. читател и играч се объркват в една и съща цялост. (Бабу, 2008:65)

Интерактивната фикция включва два елемента, характерни за електронното писане: епизоди (теми) и решения (линкове) между епизодите. Според актуалния анализ на Болтер, хиперфикцията разнообразява играта разказвач/персонаж: „При електронната структура авторът може да фрагментира реалността в серия от перспективи, без да нарушава ритъма или разбирането на текста. На читателите не им е нужно едновременно да противопоставят всички страни на събитията; вместо това последователността, в която ги анализират, определя всяко преживяване на текста” (Болтер, цитиран от Мария Бабу в посоченото изследване – Бабу, 2008:66). Според Болтер, тъй като читателят има свободата да избира, преживяването на текста е различно от читател на читател, от прочит на прочит, което води до „упражнение по гледни точки” във виртуалната среда.

За разлика от класическото повествование, интерактивната повествователна среда е архитектурен план на всички възможни комбинаторики и свързаности между фрагментите и, при което читателят взема решения. Той актуализира възможни асоциации, той е строител на повествования, но избира сред възможни предопределености. Програмирането, което поддържа хипертекста, е едно текстово предвиждане – тук бъдещето настъпва преждевременно в настоящето, според Лиотар.

Подозренията, че електронните технологии манипулират и подчиняват времето, раждат глобалния дебат в съвременната хуманитаристика, свързан с електронната книга и фигурата на читателя. Издигат се предупреждения, като това за „един реален риск по отношение на търсенето на смисъла и на истината”, представено в доклада Cordier на френското министерство на културата от 1999 г. В него се обсъждат предизвикателствата пред електронната книга, разпространението и, средствата за запазване на интелектуалната собственост.

Според М. Бабу, като механизъм Мрежата е близка до ризоматичния текст, защото активира разнородността, разрушава йерархията и последователността, прави текста безкраен и анонимен, осъществява връзки между текст, образ, звучност, позволява нови техники на писане, като „натрапване”, преконтекстуализиране на откъси от текстове в смисъла на Дерида. В дигиталната среда, онлайн, всичко, което се пише, е автоматично публикувано (рекламирано). Това поражда съпротивата на литературния елит срещу онлайн писането, защото унищожавя ритуалността на литературното писане (Бабу, 2008:68).

Дебатът около хипертекста актуализира представата за съвременния читател, драстично променен спрямо класическата хуманитаристика. Хипертекстът позволява нов механизъм за четене, защото не е част от универсална библиотека, а интертекстуална игра, която разрушава последователността на четене при класическата книга. В електронната структура се разполагат текстове в диалог или чрез наслаждане, като се разчита на интертекстуалните препратки. В този механизъм се откриват техниките за cut-up на Уилям Бъроуз, т.е. „отрязване” на изрази от завършени текстове и смесването на тези части, за да се получи нов текст. В това се проявяват

и новите функции на читателя като електронен текстостроител, а предизвестената от Ролан Барт „смърт на автора” е факт в Интернет пространството.

За разлика от традиционното разграничаване на писането като творчество и четенето като възприемане, се достига до дигиталното неразграничение между читател и книга, до вграждането на читателя зрител в мултимедийното пространство: „дигитализирането на изкуството и литературата е, от една страна, превръщане на читателя зрител в странстващ; негово сетивно и телесно потапяне в самата вътрешност на текста образ, от друга. Тялото на зрителя се стреми да бъде погълнато (вмъкнато във вътрешността на фикционалното текстово поле на виртуалната реалност или също така в триизмерното кино), динамично и т.н. (Бабу, 2008:65).

Впечатляващите сетивни наблюдения на Мария Бабу за технологичните метаморфози на читателя зрител отвеждат към неохуманитаристичната теория на Маклуън. Според нея технологичната култура и медиите се превръщат в естествено продължение на човешките сетива и водят до екстернализацията на субективността. Според футурологичните метафори, свързани още с Джойс и Фройд, екстернализацията ще продължи до изчезването на националните и появата на виртуалните общности, приобщени към качествено новата интернет култура. В нея като че ли се сбъдват модернистичните идеи за дехуманизацията на културата и комуникациите. Според Бодрияр в киберпространството хората вече не са хора, а виртуални послания.

Дебатът за съвременната хуманитаристика задължително се свързва и с трансформационните процеси в медиите, положени в съпоставителна перспектива. Отново се завръщаме в Просвещението не само като начало на модерните времена спрямо съвременния глобализиран свят (във всеизвестната и вече клиширана представа на Маршал Маклуън за „електронното глобално село”), но и с друга паралелна връзка – възникването на модерната журналистика. Първият вестник „Холандски известия” излиза през 1619 год., но модерната журналистика се свързва с началото на XVIII век в Англия – със седмичниците „Бъбривец” (1709-1711) и „Наблюдател” (1711-1713), издавани от Ричард Стийл и Джоузеф Адисън, последвани от „Изпитател” на Джонатан Суифт и „Гардиан”. В спора за първия английски журналист се включва и Даниъл Дефо като издател на вестник „Преглед на френските работи” (1704-1713).

Определяйки първите британски вестници като „възход на нов тип медия”, С. Хаджикосев ги свързва с очерковата проза. Той приема тезата на Малкълм Брадбъри, че корените на „новата журналистика” (The new Journalism) трябва да се търсят в прозата на Даниъл Дефо (Хаджикосев, 2003:214).

Тази теза се поддържа от всички изследователи на т.н. „нова журналистика”, която се определя чрез различни имена: литературна журналистика, репортажна литература, литература на факта, narrative journalism, creative nonfiction, literary nonfiction, narrative nonfiction, литературно новинарство, документална проза. Според Майкъл Арлен, техниките на Д. Дефо от „Дневник на чумавата година” се използват в новата журналистика – най-вече автобиографичния наратив, чрез който се преодолява конвенционалната обективност (Арлен, 2008:9).

Том Улф определя „новата журналистика“ (или „нов журнализъм“, термин, въведен от Матю Арнолд през 1987 г.) като „някакъв нов вид наслада от артистизма в журналистиката“. В поредица статии през 60-те и 70-те години на XX век в *New York Herald-Tribune* и *New York magazine* той пише за новата журналистика, която трябва да се чете като новела или къс разказ.

През 1973 г. Т. Улф издава сборника „Новата журналистика“, който включва представителни текстове на Труман Капоти, Хънтър С. Томпсън, Норман Мейлър, Джоун Дидиан. Той описва новото журналистическо писане чрез средствата за въздействие на реалистичния роман: „непосредственост“, „конкретна реалност“, „емоционално въвличане“, „увлекателност“, „съпричастност“. „Тези журналисти... трябва да съберат всички материал, необходим за конвенционалния журналист, и после да продължат нататък. Изглежда най-важното беше да си там, където ставаха драматичните събития, за да хванеш диалога, жестовете, физиономията, подробностите на обстановката. Идеята беше да се даде пълно обективно описание плюс още нещо, което читателите винаги е трябвало да търсят в разказите и романите, а именно – субективния, т.е. емоционалния живот на героите. Ето защо бе наистина ирония на съдбата, когато журналистите и литературните колоси от старата гвардия започнаха да атакуват този нов журналистически похват, наричайки го „импресионистичен“. (Улф, 1996:199)

Т. Улф задава въпроса „Нова ли е новата журналистика от 60-те год. на XX век?“, за да я свърже с четири групи автори, вече правили нещо подобно: Дефо, Адисън и Стийл от английската журналистика на 18 век; есеистите Кемптън, Стоун, Болдуин; автобиографи като Де Куинси и Марк Твен; литературните джентълмени в документалистиката като Джон Дос Пасос и Д. Х. Лорънс, и т.н.

Този въпрос на Улф кореспондира с актуалния въпрос за новата „нова журналистика“ или за „журналистиката без журналисти“, мотивирана от новата медийна реалност. Новото определение на журналистиката идва от статията „Журналистика без журналисти“ на Никълъс Леман, издадена през 2006 г. Леман пише за доминацията на Интернет в развитието на журналистиката през 21 век: „премахната е инстанцията на „пазача на входа“ („gatekeeper“), която традиционните медии поддържат; информацията лесно и бързо достига до производители и консуматори; от персоналния си блог всеки може да се нарече журналист; публикуването/излъчването вече не е завършващо действие, а действие, което стои в самото начало на процеса, случва се в реално време, и нещо повече – не изисква средства (хартия, печатане, заплащане на труда). Остават обаче и нерешени въпроси – за качеството на публикациите, за доверието, така необходимо на читателя, за формата на интернет журналистиката (по Павлова, 2008:184).

Ще се позовем на някои факти и документи, цитирани в статията на Илиана Павлова „Новият „нов журнализъм“ или за журналистиката без журналисти“ – едно от малкото български изследвания по този проблем.

В първото онлайн издание OhmyNews за „Гражданска журналистика – теория и практика“ през 2004 г. е обявен краят на журналистиката на 20 век, която е еднопосочна и ограничена от две бариери: време и място, а читателите се превръщат в

репортери при отразяване на събитията. Гражданите репортери (citizen reporters) променят традиционния образ на журналиста: „отчасти репортер, отчасти редактор и отчасти библиотекар, с основна роля при оформянето на потока от събития и мнения”. (Gilin, 2008)

Журналистът губи властта си над читателите, авторството си, личното преживяване на събитията и фактите – остава глобалният разказ, съхранен в архива. Върху гражданите репортери се прехвърлят професионалните журналистически характеристики, като: свидетелският разказ от първа ръка, субективната гледна точка върху събитията, емоционалното преживяване. В този смисъл новата „блог култура е по-скоро допълнение към традиционните форми на журналистика, а не техен заместител” (Lemann, 2006).

Блог културата променя журналистиката по посока на новата „нова журналистика” или новата интернет литературна журналистика. Тя има мозаичен характер, защото отделните части, които се сглобяват в процеса на четене по страниците на персоналния блог, асоциират текстовете по страниците на печатния вестник. (McPherson, 2008). В безкрайната перспектива на хипертекста прибавянето на поредния постинг, на поредната гледна точка, превръща журналистиката в разговор.

И. Павлова проследява популярни издания като Der Spiegel, The Washington Post, Reuters, Guardian, „Дневник”, „Капитал” (и електронните им варианти), чиято концепция е „Гледни точки, не новини!” („Views, not news!”) – т.е. съчетаване на Web-технологии с наративни техники; на блогове, представящи разкази; търсене на човешки образи на новините.

Според Нанси Греъм Холм, „информацията сама по себе си не осведомява... Фермер затваря вратата на своята ферма за последен път. Бебе умира заради своята HIV позитивна майка... Неизлечимо болен решава да сложи край на живот си. Как се чувстват те? Какво значение има това за останалите, за всички нас?... Да се представи значението – това е, което наративната журналистика изисква!” (по Павлова, 2008:188).

Движението от „новата журналистика” към новата „нова журналистика” е движение в съвременната хуманитарна парадигма. Метонимично то се представя от сборника на Том Улф „Новата журналистика” (1973) и на Робърт Бойнтън „Новата нова журналистика” (2005). Текстовете на новите нови журналисти илюстрират промените в модерните журналистически форми за достигане до фактите (напр. Ted Conover работи близо година като пазач в затвор, живее като скитник), разтегля се репортажното време, сливат се репортаж и наратив. Според Бойнтън, свободата да се експериментира прави журналистиката репортажно точна, психологически проникателна, изтънчена, социологически издържана, политически отговорна.

Опитахме се да проследим в съпоставителен план динамични трансформационни процеси в хуманитарни парадигми. Съвременната хуманитаристика се оглася от предупреждения и предизвестия за замени, загуби и смърти: хипертекстът вместо книгата, пърформърът вместо читателя, Интернет вместо библиотеката, виртуалност вместо реалност, информационен шум вместо комуникативна чуваемост;

смъртта на автора, на традиционните печатни издания като вестника, заменени от онлайн изданията, на традиционните езикови рамки.

Съвременният свят е „разрушеният свят на Цялостния смисъл и на Дискурсивния порядък”, защото „скоростта на информацията зашеметява всичко и всички.” (Стефанов, 2008:157). Тревожните послания са също част от съвременната хуманитаристика, защото в същността си хуманитаристите са призвани да съхранят човешкото във всяка епоха.

Литература:

1. Арлен, М. (2008), „Бележки върху новата журналистика”, Литературата, кн. 4.
2. Бабу, М. (2008), „Промените, причинени от дигиталните технологии, в литературната институция”, Литературата, кн. 4.
3. Павлова, И. (2008), „Новият „нов журнализъм” или за журналистика без журналисти”, Литературата, кн. 4.
4. Пиво, Б. (2003), Професия читател, Издателство „Прозорец”, София.
5. Протохристова, К. (2003), Западноевропейска литература., Издателство „Летера”, Пловдив.
6. Стефанов, В. (2008), „Медиите – между идеологията и патологията”, Литературата, кн. 4.
7. Улф, Т. (1996), Нова журналистика. В: Граматика на журналистиката, издателство на СУ „Климент Охридски”, София.
8. Хаджикосев, С. (2003), Западноевропейска литература. Част втора. Издателство „Кръгозор”, София.
9. Четенето в епохата на медии, компютри и Интернет. Сборник с доклади от международна конференция в чест на проф. Волфганг Изер (2003), Издателство „Фигура”, София.
10. Gilin, P. (2008), The future of Journalism. <http://www.newspaperdeathwatch.com>
11. Lemann, N. (2006), Journalism without journalists. http://www.newyorker.com/archive/2006/08/07/060807fa_fact1
12. McPherson, J. (2008), Literary journalism and the Web: the newest “new journalism”, <http://wordpress.com/tag/association-for-education-in-journalism-mass-com>